

ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ І СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРОЮ УКРАЇНИ

*Шостак Віктор
Ковч Орест
м. Луцьк*

Законодавча основа культурної політики в Україні закріплена в Конституції, що гарантує право на доступ до культурної спадщини та розвиток культури, а також у спеціальних законах: «Про культуру» (2019 р., № 596-IX) та «Про охорону культурної спадщини». Стратегічним документом є Стратегія розвитку культури на період до 2030 року, затверджена Кабінетом Міністрів України 28 січня 2025 р. та спрямована на консолідацію державної політики, модернізацію культурних практик і розбудову європейських стандартів у сфері культури. Додатково Міністерство культури та інформаційної політики наприкінці 2024 р. презентувало програму «2025-2030», яка деталізує реформування інституцій, розширення доступу до культури та цифрову трансформацію галузі.

Конституція України закріплює право кожного на вільний розвиток культури та доступ до об'єктів культурної спадщини, встановлюючи державну відповідальність за збереження й розвиток культурного потенціалу нації. Закон України «Про культуру» (2019 р., № 596-IX) деталізує ці положення, визначаючи основні засади державної політики у сфері культури: пріоритет національної культури, інклюзивність, сприяння творчим ініціативам та гарантування культурних прав громадян. Згідно зі статтею 3 цього закону, держава формує й реалізує культурну політику на засадах взаємодії центральних органів влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства та інститутів культури [1].

Концепція законодавчого забезпечення національної культурної політики України, затверджена у 2023 р. Верховною Радою, виступає системотворчим документом, який окреслює єдині підходи до формулювання та вдосконалення законів у культурній сфері. Вона визначає пріоритети: збереження культурної ідентичності, підтримка креативних індустрій, захист культурної спадщини та інтеграцію української культури у європейський простір через нормативно-правові механізми та міжвідомчу координацію.

Основними цілями Концепції є: уніфікація методології формування та аналізу законодавства про культуру в Україні; забезпечення відповідності національних актів європейським стандартам, конвенціям ЮНЕСКО та рекомендаціям Ради Європи; підвищення

рівня правових гарантій культурних прав громадян і захисту культурної спадщини; створення бази для розвитку креативних індустрій та цифровізації культурного сектору.

Концепція спирається на такі міжгалузеві принципи: безперервність та наступність державної культурної політики; координація дій центральних органів влади, місцевого самоврядування, інститутів культури й громадянського суспільства; відкритість та інклюзивність законодавчого процесу; орієнтація на культурну безпеку як елемент soft power України; інноваційність і сприяння цифровому перетворенню культурних практик.

Реалізація Концепції закладе основу для: прийняття нових та оновлення існуючих законів про культуру, спадщину й інститути; формування прозорої системи фінансування культурних програм і проєктів; розбудову цифрових архівів та платформ для збереження історичної пам'яті; зміцнення міжнародної співпраці.

Стратегічне планування державної культурної політики реалізується через середньострокові програми, зокрема «Стратегію розвитку культури в Україні на 2025-2030 роки» (Наказ КМУ від 28.01.2025 № 244), що визначає ключові напрями модернізації культурних інституцій, цифрової трансформації галузі, розбудови інфраструктури та впровадження європейських стандартів управління культурою. Цей документ встановлює цілі зі сприяння творчим проєктам, розширення доступу до культурних послуг і підвищення ролі культури як фактора національної безпеки України на міжнародній арені [2].

Стратегія виокремлює такі ключові напрями: модернізацію інфраструктури та інституцій культурного сектору; цифрову трансформацію культурних практик і архівів; підтримку креативних індустрій і розширення доступу до культури; інтеграція української культури в європейський та світовий простір; забезпечення культурної безпеки як елемента національної стійкості [4].

Для реалізації Стратегії розроблено операційний план на 2025-2027 роки, який деталізує заходи, бюджетні розрахунки та відповідальних виконавців. Координацію впровадження здійснює міжвідомча Комісія з питань виконання Стратегії, до складу якої входять представники Міністерства культури та стратегічних комунікацій інших центральних органів влади й експертного середовища.

Моніторинг і оцінка досягнутих результатів відбуваються через регулярні звіти Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України. Офіційний портал парламенту публікує хронологію просування нормативних ініціатив і нормативно-правових змін, що супроводжують реалізацію середньострокових програм культурного розвитку до 2030 року.

Українська система управління культурою побудована за принципом міжвідомчої координації, де кожна інституція виконує чітко окреслені функції, доповнюючи одна одну в напрямі формування, фінансування та промоції культурних ініціатив.

Центральним органом виконавчої влади, який формує й реалізує державну політику у сфері культури, мистецтв, культурної спадщини та інформаційної політики є Міністерство культури і стратегічних комунікацій України. Воно розробляє стратегічні документи, координує діяльність підпорядкованих установ і забезпечує взаємодію органів влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Міністерство відповідає за підготовку й оновлення ключових законодавчих актів («Про культуру», «Про охорону культурної спадщини»), а також за розробку середньострокових стратегій (наприклад, «Стратегія розвитку культури в Україні на 2025-2030 роки»). Під егідою профільного міністерства готуються проєкти нормативно-правових ініціатив і здійснюється моніторинг їх реалізації разом із Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики.

Через дирекції та комісії Міністерство організовує міжвідомчу координацію культурних програм, здійснює контроль за виконанням державних культурних стандартів, а також курує механізми фінансування – зокрема через УКФ та інші підпорядковані установи. Воно забезпечує прозорість відбору грантових проєктів і контроль за їх виконанням.

У результаті реформи 2024-2025 років у складі МКІП було створено окремий Департамент стратегічних комунікацій, який формує інформаційну політику держави, відповідає за просування культурних ініціатив у ЗМІ та соцмережах і розбудову інформаційної стійкості України як елементу національної безпеки.

Міністерство веде переговори та укладає міжнародні угоди в сфері культури, координує участь України у програмах ЮНЕСКО, ЄС і Ради Європи, організовує виставки, фестивалі й культурні обміни за кордоном через мережу українських дипломатичних установ та Український інститут.

Особлива роль у підтримці української культури за кордоном належить чисельній громаді. Діаспоральні мережі відіграють роль оперативних каналів розповсюдження українського культурного контенту в європейських медіа, координації кампаній солідарності та оперативного викриття проросійської дезінформації, що сприяє формуванню злагодженої протидії російському впливу за кордоном та зміцнює міжнародну підтримку України.

Ще у 2004 році Закон України «Про закордонних українців» закріпив правові основи державної підтримки культурних товариств діаспори, визначило механізми фінансування та формування мережі українських осередків за кордоном.

Державна політика від 2022 року передбачає проведення щорічного Форуму «Україна-Діаспора», укладання двосторонніх угод із культурними інституціями європейських країн, а також організацію спільних фестивалів, виставок і резиденцій для посилення транснаціональної єдності та протистояння зовнішнім культурним наративам.

Не менш значний адміністративний вплив на розвиток та становлення культурної політики України має державна установа Український культурний фонд. Він здійснює свою діяльність при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій, що фінансує творчі та креативні проєкти через відкриті конкурси. Його основна мета – підтримка культурних ініціатив та розвиток креативних індустрій в усіх регіонах України.

Конкурси грантів запускаються за заздалегідь затвердженими напрямками (документальне кіно, музика, візуальне мистецтво тощо). Учасники подають заявки через електронний портал УКФ, експертні комісії вивчають кожен проєкт у кілька етапів, оцінюючи якість, інноваційність і суспільну значущість. Переможці отримують фінансування після підписання грантових угод та проходження бухгалтерської перевірки.

Основні принципи його діяльності визначені Законом «Про Український культурний фонд» у якому зазначено ключові принципи роботи установи: гуманізм; толерантність; свобода творчого вираження; демократичність та плюралізм; інноваційність; інституційне партнерство; суспільна участь; прозорість і підзвітність; соціальна відповідальність.

У вересні 2025 року в Києві обговорювали зміни до закону про УКФ, які передбачають уточнення функцій фонду, розширення компетенцій експертних комісій, оптимізацію графіка конкурсів і запровадження нових інструментів моніторингу результатів. Ці ініціативи мають на меті підвищити ефективність та швидкість підтримки культурних проєктів.

УКФ публікує повну інформацію про конкурси, результати оцінювання, грантові угоди та фінансові звіти на офіційному сайті та в щорічних звітах, забезпечуючи відкритий доступ до даних для громадськості і сприяючи довірі до інституту.

До системи центральних органів виконавчої влади належить Державне агентство мистецтв та мистецької освіти (ДАММО) яке виконує роль профільного регулятора, що формує й реалізує державну політику в галузі театру, музики, циркового й концертного мистецтв, а також мистецької освіти. Через ДАММО держава встановлює стандарти діяльності творчих закладів, погоджує їхній розвиток та взаємодіє з професійними спілками митців, забезпечуючи міжсекторальний підхід і системний контроль за якістю мистецьких практик.

Основні функції Агентства включають: ліцензування та атестацію мистецьких навчальних закладів і студій; встановлення стандартів професійного рівня театрів, концертних організацій, цирків і філармоній; організацію і підтримку національних та міжнародних

фестивалів, вистав і гастрольних програм; координацію грантових і субвенційних механізмів для митців і творчих колективів; сприяння розвитку мистецької освіти через розробку навчальних програм, методичних рекомендацій і акредитацію спеціальностей.

Такий комплекс заходів дозволяє ДАММО забезпечувати сталість культурного розвитку, підтримувати інноваційні мистецькі проєкти та інтегрувати українську культурну освіту в європейський простір.

У 2017 році як державну публічну установу було створено «Український інститут». Метою його створення стало просування української культури та мистецтва за кордоном, а також формування позитивного іміджу України на міжнародній арені. Інститут діє відповідно до Закону України «Про Український інститут».

Основними завданнями Інституту є: реалізація програм культурної дипломатії та розвитку міжнародної співпраці; підтримка обмінних резиденцій, фестивалів, виставок і наукових досліджень; розвиток стратегій промоції української культури в Європі, Америці, Азії та інших регіонах світу; налагодження партнерств із закордонними інституціями, фондами та дипломатичними місіями України.

Інститут регулярно розробляє середньострокові стратегії діяльності та проєкти. Наприкінці серпня 2024 року він ухвалив нову п'ятирічну стратегію на 2025-2029 роки, у якій наголосив на поглибленні участі українських діячів культури в міжнародних фондах, громадських організаціях, медіа та закордонних інституціях, а також на розвитку кордоном культурних і освітніх програм і форматів роботи в регіонах.

Для реалізації своїх завдань «Український інститут» використовує такі інструменти: грантові конкурси для митців і дослідників; партнерські програми з посольствами та міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, Європейський Союз тощо); власні платформи та онлайн-ресурси для презентації проєктів і публікацій; дослідницькі та репрезентативні заходи (конференції, воркшопи, виставки, культурні офіси за кордоном).

Ще однією державною інституцією яка формує культурну політику в Україні є Український інститут книги (УІК) – державна установа заснована для реалізації державної політики в галузі книговидання, читання і бібліотечної справи. Він діє на основі Закону України «Про Український інститут книги» та координує широкий спектр заходів із підтримки авторів, видавців, перекладачів, бібліотек і читачів України.

Основні напрямки діяльності УІК є: розробка та впровадження державних програм підтримки книговидання і перекладу; надання грантів і субвенцій авторам, перекладачам, видавцям і бібліотекам; підтримка розвитку мережі публічних бібліотек, модернізація їхньої інфраструктури; популяризація читання через освітні кампанії, фестивалі, онлайн-платформи;

створення і розвиток цифрових сервісів: електронної бібліотеки, каталогів, аналітичних даних; сприяння міжнародній промоції українських авторів та співпраці з іноземними видавцями.

УІК забезпечує прозорість конкурсів і звітності, публікує дані про витрати та результати підтримки книговидавництва, а також формує єдину державну стратегію розвитку книжкової галузі в Україні.

Слід зазначити, що всі вище описані інституції працюють у межах єдиної системи стратегічного планування та грантової підтримки, але стикаються з проблемами. Важливим кроком є створення міжінституційних платформ для координації політики, обміну даними про культурні активності й цифрового архівування об'єктів спадщини, що відповідає задачам Стратегії-2030 та програми «2025-2030» [4].

Особливостями взаємодії інституцій які діють у сфері формування культурної політики в Україні є:

- багаторівнева система управління: центральний рівень (МКСК, УКФ, УІК, ДАММО), обласні та районні відділи культури, місцеве самоврядування й громади;
- міжвідомчі платформи: Комісія з питань виконання «Стратегії розвитку культури в Україні на 2025-2030 роки» об'єднує представників різних відомств і експертів, забезпечуючи узгодженість середньострокових програм;
- публічно-приватне партнерство: державні інституції, бізнес і креативні хаби залучаються до реалізації культурних проєктів та грантових механізмів;
- цифрова координація: створення єдиних інформаційних порталів і цифрових архівів для оперативного обміну даними про об'єкти культурної спадщини та результати моніторингу.

Головними викликами перед інституціями, які задіяні у сфері культурної політики стоять перш за все – перетин функцій і дублювання: інституції іноді конкурують за однакові повноваження в грантовому фінансуванні чи промоції, що знижує ефективність розподілу ресурсів; недостатнє фінансування: бюджети не покривають модернізацію інфраструктури й підтримку регіональних ініціатив, особливо поза великими містами; бюрократична інерція: складні процедури погоджень і тендерних закупівель уповільнюють старт і реалізацію програм; регіональна нерівномірність: слабка присутність центральних інституцій в окремих громадах обмежує доступ до культурних послуг і грантів; потреба в інклюзивності: недостатнє залучення національних меншин та вразливих груп уповільнює розвиток різноманітних культурних практик [3].

Таким чином, спрямоване вирішення цих викликів через прозорі механізми координації, диджиталізацію процесів та розширення партнерства здатне суттєво підвищити ефективність української культурної політики. Збереження культурної спадщини в умовах

соціокультурних трансформацій вимагає системного підходу, який об'єднує державні, громадські та технологічні ресурси. Одним із факторів такої діяльності є створення Національних реєстрів нерухомих і нематеріальних пам'яток культурної спадщини. У їхні завдання входить формування офіційної бази даних об'єктів зі статусом охорони, закріплювати їх правовий статус та визначати зони охоронюваних територій. Згідно з нормативними актами, ведення таких реєстрів покладено на Міністерство культури, яке затверджує порядок внесення, оновлення та видалення інформації про пам'ятки.

Реєстри виконують функцію інвентаризації: кожному об'єкту присвоюється унікальний код, фіксуються місцезнаходження, історична довідка й технічні характеристики. Це дає змогу централізовано враховувати пам'ятки, систематизувати матеріали для досліджень і створювати електронні картографічні сервіси й інтерактивні мапи.

Завдяки інтеграції з GIS-порталами та онлайн-інтерфейсами, реєстри стають інструментом моніторингу стану пам'яток, планування реставраційних і консерваційних робіт, а також пріоритизації об'єктів у державних і грантових програмах із відновлення спадщини.

Відкритий доступ до реєстрів підвищує прозорість і залученість громадськості: науковці, місцеві громади й волонтери можуть оперативно отримувати дані, подавати заявки на охоронні заходи чи фіксувати порушення через цифрові платформи. Така практика лежить в основі ініціатив із цифрового захисту спадщини – віртуальних турів, 3D-сканування й інтерактивних архівів пам'яток.

Національні реєстри забезпечують відповідність українського законодавства міжнародним конвенціям ЮНЕСКО та нормам ЄС, слугуючи підґрунтям для звітності, підтримки культурної безпеки та формування стратегії культурної політики. Вони є ключовим інструментом як правового захисту, так і стратегічного планування в галузі охорони спадщини України.

Найбільш затребуваними сьогодні є реєстри культурної спадщини, до яких можна звернутися через онлайн-портали з інтерактивними картами та описовими записами об'єктів:

- Державний реєстр нерухомих пам'яток культурної спадщини України на порталі Міністерства культури та стратегічних комунікацій
- Інтерактивна карта з нанесеними об'єктами, повна довідкова інформація (історія, охоронний статус, координати), можливість фільтрації за регіонами та категоріями. Він є ключовим інструментом для системного обліку, охорони та управління культурною спадщиною. Його ефективність можна оцінити за кількома критеріями: юридична дієвість, технічна доступність, інтеграція з іншими системами, участь громадськості та вплив на політику реставрації. І, хоча реєстр виконує важливу роль у правовому захисті та

систематизації спадщини, але його ефективність обмежена через неповноту даних, слабку інтеграцію з громадськими ініціативами та недостатню цифрову гнучкість;

- модуль «Об'єкти культурної спадщини» на Cadastre.com.ua – картографічний сервіс, що об'єднує реєстраційні дані держави й локальні доповнення: опис пам'яток, межі охоронних зон, інформація про стан, призначення та власників. Модуль «Об'єкти культурної спадщини» - це інтерактивна частина геоінформаційної системи, яка дозволяє користувачам досліджувати, аналізувати та взаємодіяти з даними про пам'ятки культурної спадщини України. Він функціонує як цифровий інструмент обліку, моніторингу та публічного доступу до інформації про охоронювані об'єкти. Забезпечує прозорість і доступність даних для дослідників, громад, органів влади, сприяє моніторингу стану пам'яток, плануванню реставраційних робіт та є основою для цифрової трансформації культурної політики, освітніх програм і туристичних маршрутів;

- електронний реєстр пам'яток культурної спадщини України на порталі «Громада» – вебзастосунок із гео-даними, розподілом за областями й типами спадщини, детальними картками кожного об'єкта з індексами охоронних документів і довідками. Він забезпечує прозорість і доступність даних для дослідників, громад, органів влади, сприяє моніторингу стану пам'яток, плануванню реставраційних робіт, є основою для цифрової трансформації культурної політики. Це інтерактивний онлайн-інструмент, який дозволяє користувачам переглядати, досліджувати та взаємодіяти з даними про культурну спадщину України у форматі геоінформаційної системи. Користувачі можуть залишати коментарі, повідомляти про порушення, додавати фото, подати заявку на внесення нового об'єкта до реєстру.

Ще одним напрямів щодо збереження культурної спадщини є Національні програми, що охоплюють як традиційну реставрацію об'єктів, так і інноваційні digital-проекти. Важливим завданням сучасних дослідників тут є пошук методологій оцінки та оптимізації цих ініціатив.

Системний підхід lifecycle-management передбачає цикли інвентаризації, моніторингу, консервації та реставрації. Теорія колективної пам'яті Моріса Гальбвакса підкреслює зв'язок між відновленням об'єкту й соціальною стійкістю спільноти. Підхід «спадщина як ресурс розвитку» інтегрує спадщину в туризм, освіту й креативні індустрії, створюючи економічну та культурну віддачу.

Якісні методи включають архівні дослідження, глибинні інтерв'ю зі стейкхолдерами та фокус-групи. Технічні засоби – фотограмметрія, дрони для моніторингу стану об'єктів.

Яскравим прикладом такої діяльності є започаткована Українським культурним фондом грантова програма для фінансування проектів з дослідження, збереження, відновлення, захисту та популяризації української спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про культуру» // Відомості Верховної Ради України. 2011. 24.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39.
3. Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини (в редакції станом на лютий 2025 р. Київ : УДІКС, 2025. 805 с. <https://architecture.te.gov.ua/media/uploads>)
4. Закон України «Про захист української культурної спадщини в умовах збройної агресії» від 01.04.2022 № 2199-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2022. – № 20. – Ст. 175.